

ПЕРЕКЛАДИ ВІРШІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ

У статті аналізується шість перекладів Ярослави Павлюк віршів Лесі Українки польською мовою.

У 2000 році Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України видала збірку Ярослави Павлюк "Rycerskość ducha" [1]. Збірка вміщує 41 вірш, а саме: 27 оригінальних віршів, 11 перекладів та 3 сучасних дитячих пісеньки. Серед перекладів шість віршів Лесі Українки: "Ви щасливі, пречистії зорі", другий, четвертий і сьомий вірші з циклу "Мелодії", "Ой, здається, – не журюся", "Ой піду я в бір темненький"[2].

Авторка збірки – Ярослава Степанівна Павлюк – народилася у 1932 році в Бродях на Львівщині, у дванадцятирічному віці зазнала кривди і болю у фашистських таборах для полонених, після війни у Львові здобула вищу педагогічну освіту і працювала вчителькою, журналісткою. На Житомирщину Ярослава Степанівна приїхала у 1973 році, оселилась у районному містечку Любарі, де живе і сьогодні. Ярослава Степанівна була серед перших у Житомирській області, хто почав навчати школярів польської мови. В ясний день і в негоду долала вона кілометри розбитих доріг і йшла у село Філенці до дітей, щоб навчати охочих мови батьків.

Ярослава Павлюк – людина творчої вдачі. Вона неодноразова учасниця фестивалів і конкурсів, лауреатка премії Лесі Українки, чотири рази нагороджена премією Марії Конопницької. Ярослава Павлюк пише українською і польською мовами. Її вірші вміщено в "Антології різномовної поезії України", у кварталнику "Rota", у численних збірках і газетах в Україні і Польщі. Вона автор трьох україномовних та двох польськомовних збірок.

Збірка "Rycerskość ducha" привертає до себе увагу не тільки цінувальників поетичного слова, але й дослідників художніх перекладів. Поетичний переклад – справжня подія в культурному житті, адже це, за висловом майстра і знавця перекладу М.Т.Рильського, – "знаряддя спілкування між народами, знаряддя поширення передових ідей і обміну культурними цінностями" [3:25]. "Сьогоднішній перекладач більш ніж коли є зв'язкивець між народами і країнами", - писав наш земляк, відомий перекладач "Іліади" та "Одіссеї" Борис Тен [4:388].

Генетична близькість української та польської мов дозволяє Ярославі Павлюк знаходити надзвичайно точні лексико-граматичні відповідності.

Наприклад:

"Знов весна і знов надії
В серці хворім оживають"
(Знов весна і знов надії...) [2:118]
"Як упаде з гори іскра, наче з неба зірка"
(Ой піду я в бір темненький) [2:20]

„Wiosna znów i znów nadzieje
W sercu chorym ozywają”[1:41].

„Jak upadnie z góry iskra,
Niby gwiazdka z nieba” [1:44]

"Ви щасливі, пречистії зорі,
ваші промені - ваша розмова"
(Ви щасливі, пречистії зорі...) [2:195]
"Якби я була зіркою в небі,
я б не знала ні туги, ні жалю"
(Ви щасливі, пречистії зорі...) [2:192]

"Wy szczęśliwe, o zorze preczyste,
Promień wasz – to jest wasza rozmowa”[1:40]

"Gdybym gwiazdka tak mogła być w niebie,
To nie znałabym smutku ni żalu”[1:40].

Ярослава Павлюк – прихильниця якомога більшої відповідності тексту-оригіналу та його перекладу. Однак зазначимо, що вживання в оригіналі периферійної лексики унеможливило абсолютно точний переклад. Так, у вірші "Ой піду я в бір темненький" Леся Українка використовує слово "ватра", яке характерне для західного регіону України. Цим словом, а також образами "сухої смереки", "смолової ялиці" поетеса надає всьому тексту яскравого стилістичного забарвлення, створює поетичний світ Карпат. У тексті перекладу вдалося зберегти образи смереки та ялиці ("zapłonęła tuż przy świerku smolna jodła żywo"), образ "ясної ватри" вдало замінено на "ognisko".

Дещо поступається переклад іншого фрагменту цього ж вірша.

"Притулишся до серденька, мов дитина рідна, буде тобі з мого серця колиска вигідна:" [2:203].

„Przytul się więc do serduszka,
Jak rodzone dziecko
Będzie tobie z mego serca
Kołyseczka przecież.” [1:44].

Перекладачка внесла зміни в будову вірша. У Лесі Українки – це сім строф з двох рядків, що римуються. У Ярослави Павлюк – це сім строф з чотирьох рядків. У перебудованому перекладі римуються другий та четвертий рядки, а в одному випадку ще й перший і третій рядки.

„Zapłonęła tuż przy świerku
Smolna jodła żywo
Pali moja się rozterka

Jak gdyby łuczywo” [1:44].

Пошуки цієї додаткової рими, на нашу думку, спровокували втрати у перекладі епітета “вигідна” до слова “колиска”. Переклад “kołyseczka przecież” неадекватний оригіналу, та й для рими не багато дав: dzieścię – przecież. Ризикнемо висловити припущення про доцільність використання у перекладі словосполучення “kolebka wygidna”, тим більше, що в останній строфі перекладу цього вірша ужите саме це слово: „kolebka się wzbije”.

Аналізуючи польські переклади з української мови, слід пам’ятати, що близькість цих мов не гарантує легкості перекладу. Славетні майстри художнього перекладу підкреслювали хибність суджень про легкість перекладу з близької мови. Саме при перекладі даються у знаки відмінності у граматичній будові генетично близьких мов, вони можуть суттєво впливати на ступінь адекватності перекладу і оригіналу. Відомо, що Леся Українка, яка перекладала багато і охоче, рідко бралася за переклади з близької мови. У листі до В.О.Поссе вона писала: “... я не люблю переводить с одного родственного языка на другой” [2:11:172-173].

Перекладознавці відзначають, що близькість мов може провокувати хибний переклад. На рівні лексики це так звані “підступні друзі перекладача” (міжмовні омоніми), що викликають комунікативно значущі вади перекладу. На рівні граматики це інтерферентні помилки. На жаль, у типографії під час друкування в переклад вірша “Ви щасливі, пречистії зорі...” потрапила такого роду помилка. В українській мові дієслова минулого часу змінюються за родами і числами, але не змінюються за особами. У польській мові вони змінюються за родами, числами та особами. Це граматичне правило поширюється на умовний спосіб дієслів. Тому виразу “якби я ваші промені мала” мав би відповідати рядок „Gdybym wasze promienie ja miała”. Переклад “Gdyby wasze promienie ja miała” звучить парадоксально “якби я вона ваші промені мала” і створює комунікативні проблеми.

У теорії та практиці художнього перекладу загальновідомо, що для перекладача надзвичайно важливим є прагнення засобами однієї мови максимально адекватно передати художні образи, зміст, гармонію усього вірша. М.Т.Рильський зазначав, що “перекладів без жертв не буває” і додавав: “Я особисто перед терміном **точність** надаю перевагу термінові **вірність**” [3:67]. А Борис Тен підкреслював: “Тепер уже повинні відійти в непам’ять переклади з підрядника” [4:388]. У листі Лесі Українки до В.О. Поссе знаходимо висловлювання про те, що вона не любить перекладати цитат [2:172-173]. Позиція поетеси цілком зрозуміла, адже в окремій цитаті важко зберігати вірність усій системі твору, що перекладається. В одному з листів до О.П.Косач (сестри) Леся Українка скаржилася: “Тут я не маю ніяких етнографічних збірників і не можу “начитатись” так, як треба для того, щоб витримати потрібний стиль” [2:12:57]. Як бачимо, поетеса надавала особливої ваги стилю усього тексту.

Така концепція перекладу передбачає відтворення в іншій мові усєї системи твору-оригіналу, збереження його образів, його духу. Саме такий підхід є характерним і для Ярослави Павлюк. Перекладачка дбає передусім про збереження образів, характерів, а не тільки самих слів. Ось декілька досить вдалих прикладів.

“все на світі вам видно звисока”

(Ви щасливі, пречистії зорі) [2: 199].

“Не співайте мені сеї пісні,
Не вражайте серденька мого!”

(Не співайте мені сеї пісні)[2: 117].

“Знов мене колишуть мрії;
Сни про щастя навівають”

(Знов весна, і знов надії...) [2:118].

“Ясніші, ніж зорі ясні”

(Хотіла б я піснею стати...) [2:119].

“Хотіла б я піснею стати
У сюю хвилину ясну,
Щоб вільно по світу літати,
Щоб вітер розносив луну.”

(Хотіла б я піснею стати) [2:119].

“Упасти на хвилі прозорі,
Буяти над морем хибким”

(Хотіла б я піснею стати) [2:119].

„Cały świat widać wam z wysokości” [1:40].

“Nie śpiewacie mi, proszę, tej pieśni,
Nie urażcie serduszka mnie wbrew.”[1:41].

“Znyw marzenia–czarodzieje
Sny o szczęściu nawiewają”[1:41].

“Jaśniejsze, niż gwiazdek promienie”

“Tak chciałabym pieśnią pozostać
W tę chwilę uroczą, bym świat
Swobodnie tak modła ogldać
I echo roznosiłby wiatr.” [1:42].

“I paść raptem tak pośród morza
Na fale, pomiędzy krzyk mew” [1:42].

В останньому прикладі порівняльний аналіз тексту оригіналу і перекладу показує, що авторка перекладу глибоко проникає у загальний настрій твору-оригіналу, розуміє бажання ліричного героя відчутти вільну стихію моря (“упасти на хвилі”, “бути над морем”) і тому у своєму поетичному світі відтворює цей настрій, зберігає образи (“pośgud morza”, „na fale”) і додає образ чайки, що є невід’ємним від морського пейзажу (“krzuk mew”).

Розглянемо ще один вдалий приклад:

“горить моя досадонька, мов сухая глиця”
(Ой піду я в бір темньенький) [2:203].

„Pali moja się rozterka
Jak gdyby łuczywo”[1:44].

Як бачимо, перекладачка відступає від словосполучення “сухая глиця”, однак зберігає образ. В народі кажуть: горить (палає) як солома, як глиця, як лучина, як скіпа, як скалка.

Усі наведені приклади підтверджують думку М.Т.Рильського про те, що “перекладач поетичного твору передусім повинен бути сам поетом” [3:80-81] і думку Бориса Тена про те, що “переклад – це робота співтворення” [4:388].

Надзвичайно уважно ставляться перекладачі художніх текстів до “збереження віршованої структури, метра, ритму” [3:138]. Цей підхід був творчим кредо Тена-перекладача, який зазначав: “Я в першу чергу намагаюся зберігти загальний дух і ритм оригіналу. У моїй перекладацькій практиці це стало законом. Оригінал твору і переклад його обов’язково мусять бути еквіритмічними” [4:484]. Такого ж критерію дотримувалась і Леся Українка. В одному з листів до О.П.Косач (матері) вона писала: “Тепер сей переклад вийшов у мене ближчим до тексту... Я тепер краще знаю метрику італіянську, ніж тоді, і через те змогла передати далеко точніше розмір сього вірша, можу навіть сказати, що переклала його зовсім точно” [2:12: 175].

Принцип еквіритмічності, тобто збереження ритміки твору-оригіналу, цілком витримується в перекладах Ярослава Павлюк. Наведемо декілька прикладів.

“Ви щасливі, пречистії зорі,
Ваші промені – ваша розмова
Якби я ваші промені мала,
Я б ніколи не мовила слова”
(Ви щасливі, пречистії зорі) [2:199].

“Ви не знаєте, що я гадаю,
Як сиджу я мовчазна, бліда.
Тож тоді в мене в серці глибоко
Ся пісня сумная рида!”
(Не співайте мені сеї пісні) [2:117].

„Wy szczęśliwe, o zorze przeczyste,
Promień wasz – to jest wasza rozmowa,
Gdybym wasze promienie ja miała,
Nigdy bym nie mówiła i słowa.” [40].

„Wy nie wiecie, co mam ja na myśli
Kiedz błednę i mileczy się mi.
A w ten czas w moim sercu głęboko
Pieśń ta łkaniem i smutkiem wciąż brzmi”[1:41].

Не менш важливим для художнього перекладу є збереження характеру рими твору-оригіналу. Дотримання цього критерію вимагає від перекладача копіїткої праці, однак результат цінується читачами. Сама Леся Українка надавала перевагу віршованому перекладу перед прозовим [2:10:287], хоча і любила користуватись білим віршем [2:11:39]. Ярослава Павлюк зберігає римування оригіналу в усіх перекладах. Наприклад:

“Не співайте мені сеї пісні,
Не вражайте серденька мого!
Легким сном спить мій жаль у серденьку,
Нащо співом будити його.”
(Не співайте мені сеї пісні...) [2:117].

“Nie śpiewajcie mi, proszę, tej pieśni,
Nie urażcie serduszka mnie wbrew.
Lekkim snem śpi mój żal sobie w sercu
Poco budzić go będzie ten śpiew?”[1:41].

У наведених строфох українського та польського текстів римуються другий та четвертий рядки.

“Лунали б тоді мої мрії
І щастя моє таємне,
Ясніші, ніж зорі яснії,
Гучніші, ніж море гучне”
(Хотіла б я пісню стати) [2:119]
Ці строфи мають перехресну риму .

„Zabrzmiałyby wtedy marzenia
I szczęście tajemnych mych dum,
Jaśniejsze, niż gwiazdek promienie,
Głośniejsze, niż fal morskich szum” [1:42].

У поетичному синтаксисі важливу роль відіграють звертання. Тому перекладачі намагаються зберігати їх. Ярослава Павлюк надзвичайно уважна до звертань і у перекладах точно їх відтворює.

Зміна порядку слів у звертанні спостерігається лише в окремих випадках і пояснюється особливостями польського синтаксису: постпозиція означення.

“Ви щасливі, пречистії зорі” [2:199]

“Wy szczęśliwe, o zorze przeczyste”

„Пливи, пливи, мій віночку, до самого моря”
(Ой, здається, не журюся...) [2:203]
„Ой спи, дитя, вдень і вночі, поки серце б’ється!”
(Ой піду я в бір теменький) [2:203].

„Płyńże, płyn ty, mój wianeczku,
do samego morza.” [1:43].

“Весна красна! Любі мрії!
Сни мої щасливі!

„Oj, śpi, dziecie, [1: 45].
Aż dopóki serce się me bije.”
„Wiosno piękna! Wy ma zenia!
Moje sny szczęśliwe!”[1:41].

(Знов весна, і знов надії...) [2:118].

„Лежи ж тепер, досадонько, тут у серці тихо”
(Ой піду я в бір теменький...) [2:203].

„Leży teraz, zła godzino,
Tutaj w sercu cicho.”[1:44].

Цікаво, що в останньому прикладі перекладачка не вибирає жодного з синонімічних еквівалентів до слова “досада” – “przysłowienie, zmartwienie, szkoda”. Словосполучення „zła godzina”, якому надає перевагу Ярослава Павлюк, є еквівалентом до слова “досадонька” не тільки за змістом, але й за кількістю складів, що забезпечує адекватність ритміки оригіналу і перекладу. У цьому ж тексті перекладачка двічі уживає слово „rozterka” як еквівалент до слова “досадонька”. Цікаво, що у перекладі вірша “Ой, здається - не журюся...” еквівалентами до слова “досада” є „przysłowienie”, „szara godzina”. Все це засвідчує не тільки глибину проникнення у текст оригіналу, але й надзвичайно тонке відчуття мови, адже „rozterka” – це душевний розлад, тобто дизгармонія душі, що пригнічує, робить світ сірим („szara godzina”), викликає досаду, прикрість.

Дуже чуйно ставиться перекладачка до стилістичних фігур тексту-оригіналу. Так, перші рядки вірша “Ви щасливі, пречистії зорі” утворюють анафору. Перекладачка намагається зберегти її, проте у повній мірі оригіналу відповідає лише початок першої строфи. Початок другої та третьої строф відрізняються займенниковим прислівником „jak” та стверджувальним словом-реченням „tak”. Усе це створює ефект посилення. Змінюючи у

кожній строфі епітет до слова-звертання “зорі”, Леся Українка розгортає його характеристику: “пречистії зорі”, “високії зорі”, “холоднії зорі”. Я.Павлюк прагне зберегти цю особливість: „zorce przeczyste”, „zorce wysokie”, проте у третій строфі перекладачка залишає слово „zorce” без епітета.

Синтаксис таїть чимало складностей для перекладача. Тому найбільше розбіжностей між оригіналом і перекладом ми знаходимо у синтаксисі. Розглянемо декілька прикладів.

„Якби я так високо стояла,
хай була б я весь вік одинока.”
(Ви щасливі, пречистії зорі...) [2:199].

„Gdybym ja tak wysoko stać mogła
Niech by zawsze mi żyć w samotności.” [1:40].

У тексті оригіналу двоскладне речення з предикативним центром “я була б одинока”. У тексті перекладу цьому реченню відповідає односкладне інфінітивне речення з предикативним центром “żyć”. Зміна конструкції на інфінітивну зумовила усунення граматичного суб’єкта.

“Може, буря тебе втопить,
чи не збудує горя”
(Ой, здається, не журюся...) [2:203].

„Może burza cię utopi,
byś mi nie mógł trwożyć!” [1:43].

Друга частина рядка з оригіналу – це односкладне означено-особове речення з предикативним центром “не збудує”. У перекладі конструкція змінена на двоскладне неповне речення з предикативним центром „nie mygł trwożyć”. І у цьому випадку відбувається зміна синтаксичного суб’єкта.

“Чом я свою досадоньку не можу втопити”
(Ой, здається, не журюся...) [2:203].

Czemu szara ta godzina w topi nie zaginie? [1].

У тексті оригіналу двоскладне речення з предикативним центром “я не можу втопити”. У тексті перекладу теж двоскладне речення, але з іншим предикативним центром “godzina nie zaginie”, а отже з іншим суб’єктом.

“Ой піду я в бір теменький,
там суха смерека” [2:203].

„Oj, pójdę ja w bór ciemniutki
I świerk suchy swałę” [1:44].

У тексті оригіналу речення складається з двох частин. Перша частина – двоскладне речення з предикативним центром “я піду”. Друга частина – це двоскладне еліптичне речення з предикативним центром, що складається з підмета “смерека” і присудка-еліпсиса, на місце якого можна підставити, наприклад, “росте”, “височить” тощо. У тексті перекладу це просте речення з предикативним центром „ja pujdę i zwalę”. Отже, одного з суб’єктів не стало.

“Як сиджу я мовчазна, бліда”
(Не співайте мені сеї пісні) [2:117].

„Kiedy blednę i milczy się mi” [1:41].

В тексті оригіналу двоскладне речення з предикативним центром “я сиджу”, а у тексті перекладу – це складне речення з двох частин: означено-особове (“blednę”) і односкладне безособове („milczy się mi”). Як бачимо, знову відбулася зміна суб’єкта.

“Нащо співом будити його?”
(Не співайте мені сеї пісні) [2:117].

„Poco budzić go będzie ten śpiew?” [1:41].

У тексті оригіналу односкладне інфінітивне речення з предикативним центром “будити”. У перекладі – це двоскладне речення, в якому є суб’єкт. („Śpiew będzie budzić”).

Як свідчать приклади, зміна синтаксису змінює прагматику тексту, або уточнює її, наприклад: “Ой спи, дитя, вдень і вночі, поки серце б’ється!” Підрядне речення “поки серце б’ється” не містить інформації про те, у кого воно б’ється (у самої дитини чи у матері). У перекладі підрядне речення “aż dopyki serce się mi bije” не залишає місця здогаду про те, що це може бути серце самої дитини. Перекладачка відчуває, що зміни синтаксису вносять зміни в текст, його настрій, навіть коли використовується максимально еквівалентна лексика. І тому зміна нею типу речення за інтонацією цілком виправдана. Так, у Лесі Українки строфа закінчується розпачливим звертанням до долі (речення окличне). “Як упаде з гори іскра, наче з неба зірка, та як влучить в саме серце, - доля ж моя гірка!” У перекладі до цієї конструкції знайдено еквівалент у формі безособового речення, тому перекладачка знімає окличну інтонацію:

“Jak upadnie z góry iskra,
Niby gwiazdka z nieba,
I jak włączy w same serce –
Los ten ścierpieć trzeba” [1:44].

Таким чином, аналіз перекладів переконує у тому, що Ярославі Павлюк вдалося створити високохудожні тексти, які наближають талановиту українську поетесу до польського читача, до польського народу, вдалося звести ще один міст, що єднає цінувальників поезії з різних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Jarosława Pawluk. Rycerskość ducha: wiersze, przekłady. – К.: 2000. – 54 с.
2. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т.1 – К.: Наукова думка, 1975 – 445 с.
3. Рильський М. Мистецтво перекладу. – К.: Дніпро, 1975 – 343 с.
4. Жадань і задумів неспокій: З творчої спадщини Бориса Тена: Вірші, переклади, статті, листи, спогади. – К.: Радянський письменник, 1988. – 550 с.

Місяць Н. К. Переводи стихотворений Леси Українки на польський язык.

В статье анализируется шесть переводов Ярославы Павлюк стихотворений Леси Українки на польський язык.

Misyats N. K. Translations of Lesya Ukraïnka's Poems into Polish.

Six Polish translations of Lesya Ukraïnka's poems performed by Jaroslava Pavliuk are considered in the article.